

Владислав Говоруха,

аспірант кафедри східноєвропейської історії
Дніпровського національного університету
імені Олеса Гончара,
Дніпро, Україна

Vladyslav Hovorukha,

PhD student at the Department
of Eastern European History,
Oles Honchar Dnipro National University,
Dnipro, Ukraine

e-mail: vlad.hovorukha@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8520-6598>

Медична допомога АРА на Катеринославщині під час голоду 1921–1923 рр.

Стаття розглядає основні напрями, форми й методи медичної допомоги Американської адміністрації допомоги (АРА) на території Катеринославщини в період голодного лихоліття 1921–1923 рр. Автор висвітлює стан медичної галузі в регіоні на початку діяльності організації. Показано особливості організаційної структури АРА та її внесок у боротьбу з хворобами й епідеміями через мережу медичних пунктів і лікарень, забезпечення їх ліками й обладнанням, проведення цільових заходів та кампаній з вакцинації місцевого населення тощо. В основу аналізу окреслених питань ліг комплекс джерел, зокрема маловідомі архівні документи, періодика, статистичні дані та літературні пам'ятки. Результати дослідження дають змогу отримати нові уявлення про ефективність медичної допомоги АРА на Катеринославщині в 1921–1923 рр.

Ключові слова: медична допомога, Американська адміністрація допомоги, АРА, голод, Катеринославська губернія, гуманітарні акції.

Medical Assistance of ARA in Katerynoslav region during the Famine of 1921–1923

This article examines the medical assistance provided by the American Relief Administration (ARA) in Katerynoslav region during the famine of 1921–1923. It delves into the multifaceted approach employed by the ARA in addressing the healthcare needs of the local population amidst the devastating famine. The study explores the establishment of medical facilities, distribution of medicines, organization of medical personnel, and collaboration with local health authorities. Drawing upon archival materials, historical documents, and scholarly works, the article offers a comprehensive analysis of ARA's medical relief efforts. It assesses the impact of these initiatives on the health outcomes of the affected population and evaluates the effectiveness of ARA's interventions in mitigating the health crisis during the famine period. Despite its relatively short presence in Katerynoslav region (January 1922 — July 1923), the ARA made significant contributions to the modernization of local medical institutions, providing them with contemporary medicines, equipment, and organizing effective measures against epidemic diseases in the region. The ARA's medical program covered every corner of Katerynoslav gubernia. Over 800 institutions received medicines, clothing, blankets, instruments, bandages, and more, which played a crucial role in containing the epidemics that had ravaged these regions a year prior. Six percent of the total quantity of medicines imported into Russia and Ukraine were distributed in Katerynoslav gubernia. By shedding light on the intricacies of ARA's medical assistance program in Katerynoslav region, this study contributes to a deeper understanding of humanitarian relief efforts during the early 20th century. It underscores the importance of medical aid in alleviating suffering and promoting public health during times of crisis.

Keywords: medical assistance, American Relief Administration, ARA, famine, Katerynoslav gubernia, humanitarian actions.

© Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2024
© Говоруха В., 2024

Голод 1921–1923 рр. на Катеринославщині, як і в інших регіонах України, завдав неймовірних страждань мільйонам людей. Хвороби й епідемії, тотальна бідність та масові смерті стали невід'єм-

ною частиною життя того покоління. Серед різноманітних організацій та ініціатив, які намагалися полегшити страждання населення, особливе місце належить Американській адміністрації допомоги (АРА). Конче важливим тоді було не лише

забезпечити голодуючих харчовими продуктами, але й надати необхідну медичну підтримку тим, хто її потребував. Тож цілком логічним напрямом гуманітарної діяльності АРА стала медицина, сфокусована переважно на боротьбі з побічними наслідками голоду, зокрема епідеміями різних хвороб, що почали масово поширюватись на тлі різкого фізичного ослаблення голодного населення. Забезпечення установ охорони здоров'я сучасними інструментарієм та обладнанням, вакцинами, лікарськими й медико-господарськими засобами найширшого призначення, продовольча підтримка лікарів та хворих — ось далеко неповний перелік реальних справ з активу АРА у медичній галузі.

Проблеми виникнення, перебігу й наслідків першого «радянського» голоду 1921–1923 рр. та налагодження допомогівих акцій його жертвам з боку міжнародних благодійних організацій постійно привертала увагу науковців, віддзеркалюючи, зокрема, різні вектори їхньої діяльності, насамперед медичний. У роботах американських дослідників впродовж століття висвітлювалися як елементи багатовекторної допомоги АРА¹⁶¹, так і внесок АРА у боротьбу з хворобами, що виникали внаслідок голоду, у контексті розгляду американської армійської медичної допомоги¹⁶². В українській історіографії медична допомога АРА вивчалася здебільшого в комплексі з іншими міжнародними гуманітарними організаціями¹⁶³. Окремо виділимо роботу миколаївського дослідника Віктора Погромського, який проблематикою свого дослідження вибрав саме медичну допомогу американських медичних організацій радянській Росії¹⁶⁴.

Мета статті полягає у реконструкції мотиваційної та практичної компонент медичної допомоги, організованої АРА на території охопленої голодом Катеринославщини у 1922–1923 рр. Аналіз цього аспекту нашої історії дасть змогу, з одного боку, краще зрозуміти цінність медичних сегментів голоду початку 1920-х років та їх-

ній вплив на здоров'я і долю населення, з іншого — повніше осягнути масштаби та внесок АРА у розгортання всебічної гуманітарної допомоги в одному з найбільш постраждалих від лиха регіонів УСРР.

Хвороби, які швидко виникали в ослаблених організмах людей і спричиняли спалахи епідемій, завжди були невід'ємними супутниками голоду. Досвід, отриманий в післявоєнній Європі, давав АРА чітке усвідомлення того, що, окрім продовольчої підтримки для подолання наслідків голоду, необхідно активно розвивати й медичний напрям, забезпечуючи органічний взаємозв'язок таких дій заради їхнього системного впливу в голодуючому середовищі.

Звернувшись до губернських звітів, бачимо, що на початок 1922 р. становище Катеринославської губернії в галузі медицини було близьким до катастрофічного. Внаслідок неухильного зростання під впливом голоду частоти епідемій всі сили органів охорони здоров'я були спрямовані на боротьбу та стримування спалахів інфекційних хвороб. Рівень захворюваності в регіоні сягав значних показників — близько 20 % від загальної чисельності населення. Через відсутність фінансування та велике навантаження медики працювали, як зазначалося, з «постійним напруженням сил та завдяки безмірній вірності справі»¹⁶⁵. Були випадки, коли лікарі, як, до прикладу, у 1-й інфекційній гублікарні, звалювалися з ніг під час роботи в буквальному сенсі цих слів. Штати скоротилися вдвічі, що спричинило введення 12-годинного робочого дня, а в деяких випадках робочий день сягав до 16 годин. Склалася ситуація, коли найменша затримка у видачі заробітної плати чи збій у постачанні залишали самих працівників лікарень на безвихідне голодування. Матеріальне становище лікарень теж було далеким від задовільного¹⁶⁶. На кінець 1921 р. у губернії налічувалося 92 лікарні на 5 000 ліжок для дітей і дорослих, а обслуговували їх 254 лікарі та 431 фельдшер¹⁶⁷.

¹⁶¹ Fisher H.H., Golder F.A. On the Trail of the Russian Famine / Frank Alfred Golder, Lincoln Hutchinson-Stanford, CA: Stanford University Press, 1927. 630 p.; Patenaude B.M. The Big Show in Bololand: The American Relief Expedition to Soviet Russia in the Famine of 1921. Stanford: Stanford University Press, 2002. 817 p.

¹⁶² Foster G.M. The Demands of Humanity: Army Medical Disaster Relief. Washington, D. C.: Center of Military History United States Army. 1983. 188 p.

¹⁶³ Тригуб О., Михайловський Т. Міжнародні гуманітарні організації на Півдні України у 20-х рр. XX ст. Миколаїв. 2020. 328 с.

¹⁶⁴ Погромський В. Медична допомога американських медичних організацій Радянській Росії за часів гуманітарної катастрофи 1921–1923 рр. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Історичні науки*. 2013. № 35. С. 183–187.

¹⁶⁵ Державний архів Дніпропетровської області (далі — ДАДО). Ф. П — 1. Оп. 1. Спр. 262. Листування з профспілками та іншими організаціями з питань профспілкових кадрів, надання відпусток, продовольства для медперсоналу та ін., 24 листопада 1921 р. — 13 вересня 1922 р. Арк. 132.

¹⁶⁶ Там само. Арк. 132 зв.

¹⁶⁷ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). Ф. 258. Оп. 1. Спр. 30. Матеріали про надання допомоги населенню, яке постраждало від неврожаю в Катеринославській губернії, 12 серпня 1921 р. — 16 вересня 1922 р. Арк. 34–35.

Надзвичайно сильно ускладнювала боротьбу з хворобами неможливість контролювати голодуючих і заражених біженців з Росії. Діставшись до України, вони не могли йти далі, оскільки на кордонах голодуючих губерній наражалися на смерть від куль прикордонної служби чи так званих загороджувальних загонів. Тому переселенці починали вештатись вулицями міст, стаючи небезпекою для місцевого населення¹⁶⁸.

У січні 1922 р. була підписана угода між Американською адміністрацією допомоги та Українською радянською республікою. Практично всі умови договору були стандартними для роботи АРА в Європі та повторювали російсько-американський договір від серпня 1921 р.: забезпечення вільного в'їзду-виїзду й пересування територією України для всіх представників АРА, надання безкоштовних транспортних засобів для перевезення вантажів, право на організацію місцевих комітетів з розподілу допомоги без будь-якого втручання з боку офіційної влади тощо¹⁶⁹. Показово, що в тринадцятому пункті угоди окремо наголошувалося на тому, що «українська влада забезпечить на вимогу АРА такий місцевий медичний персонал і сприяння, що необхідні для ефективного надання допомоги»¹⁷⁰.

На початку 1922 р. АРА відкрила свій медичний відділ, який розташовувався в Олександрівську. Нагадаємо: до Олександрівського медичного округу входили Катеринославська, Запорізька та Донецька губернії (за винятком Бахмутського району)¹⁷¹. Кількість осіб, що потребувала лікування, була дуже великою, до того ж нерівномірно розкиданою територією губернії. Тому було вирішено надавати медичну допомогу спільно з місцевими органами охорони здоров'я. Медичний відділ АРА здійснював свою діяльність за напрямками:

1) профілактика захворювань: прибирання, купання та проведення кампаній масового щеплення; розподіл дезінфікуючих засобів і створення дезінфікуючих служб; очищення і ремонт міських систем водопостачання;

2) лікування хвороб: забезпечення всіма необхідними поставками ліків діючі лікарні, диспансери, фельдшерські пункти, лабораторії, дитячі будинки тощо; організація нових амбулаторій і диспансерів у місцях, де їх немає;

3) як доповнення суто медичної допомоги і як частина основної операції допомоги голодуючим: харчування продуктами пацієнтів і вихованців дитячих будинків; забезпечення харчуванням та одягом медичного персоналу;

4) поширення медичної літератури в університетах та інших установах¹⁷².

Сформувавши у стислий термін за сприяння влади необхідну організаційну інфраструктуру й органи управління, Катеринославське відділення (представництво) АРА поволи робило перші практичні кроки. Розпочало воно, цілком зрозуміло, з аналітичного вивчення динаміки й розмаху поширення в регіоні голоду й зазвичай супроводжуваних його епідемічних захворювань, виявлення найбільш уражених ними категорій населення та місцевостей, з'ясування обсягів першочергових потреб у провізії, одягу, медикаментах, визначення джерел та механізму фінансування тощо. Задля цього була залучена й опрацьована різноманітна статистична інформація, отримана переважно офіційними каналами, з відповідних державних установ, але почасти й у приватному порядку: під час розмов із чиновниками, громадськими активістами, журналістами, з публікацій у пресі.

Урешті-решт було встановлено, що станом на січень 1922 р. масовий голод на Катеринославщині охопив практично всі округи, більшість населених пунктів, а загальна чисельність голодуючих складала приблизно 1 млн осіб, серед них 100 тис. дітей, до літа очікувалося зростання загального числа голодуючих до 2,5 млн¹⁷³.

Голодування призвело до зростання кількості хвороб і летальних випадків. На 1 травня 1922 р. в губернії на висипний тиф хворіло 4607 осіб, на поворотний — 7811, на черевний — 3202. Через хронічне недоїдання, лише за офіційними даними, захворіло 14 268 громадян. Голод відібрав життя у 1713 осіб¹⁷⁴. Окружний лікар АРА в Україні Мак Елрой повідомляв, що на літо 1922 р. «найбільша європейська епідемія холери почала виривати в Україні». Причому епідемія холери, як і тифу, проявилась в Україні у більших розмірах, ніж перед цим у голодуючих російських областях. А чи не головним каталізатором цього явра і був постійний наплив біженців переважно з голодуючого Поволжя. В Україні було зафіксовано 500 тис. випадків захворювань на холеру, а кількість хворих на тиф — удвічі більша.

¹⁶⁸ Сербин Р. Голод 1921–1923 і українська преса в Канаді. Торонто — Київ, 1992. С. 488.

¹⁶⁹ Документи внешней политики СССР. 1960. Москва: Госполитиздат. Том 4: 19 марта 1921 г. — 31 декабря 1921 г. С. 246.

¹⁷⁰ Fisher H., Golder F., Op. cit. S. 530.

¹⁷¹ American Relief Administration: *Bulletin*, series 2. 1922. Oct. № 29. P. 36.

¹⁷² Fisher H. The Famine in the Soviet Russia. The Operations of the American Relief Administration. N.-Y., 1971. P. 438.

¹⁷³ Щоденний бюлетень інформаційно-статистичного підвідділу Губвиконкому. Зведення про надходження продподатку, допомоги голодуючим та ін., 1 січня 1922 р. — 11 липня 1922 р. ДАДО. Ф. П — 1. Оп. 1. Спр. 945. Арк. 10.

¹⁷⁴ Сирота О. Голод 1921–1923 рр. в Україні та його руйнівні наслідки для українського народу. *Голод в Україні у першій половині ХХ століття: причини та наслідки (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947)*: матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 20–21 листопада 2013 р.). Київ, 2013. С. 146.

Смертність від холери складала 60 %, тифу — близько 10 %¹⁷⁵. Складні економічні та соціальні умови, нестача медичних засобів, незбалансоване й недостатнє харчування, породжені наслідками голоду з 1921 р., створювали сприятливі умови для поширення туберкульозу¹⁷⁶. Навіть у емігрантській газеті «Свобода: Український деньник» статті вибухали гучними заголовками, що «холера на Україні набирає катастрофічних розмірів». Станом на 7 червня 1922 р. холеру виявлено в 274 містах, містечках і селах. Тільки за перші 5 місяців того ж року було зареєстровано 17 тис. випадків холери, тоді як роком раніше за той самий час фіксувалося лише 400¹⁷⁷.

Через стрімке поширення епідемії холери в період з 24 червня по 14 липня 1922 р. АРА в Катеринославській губернії провела низку заходів із боротьби з хворобою, зокрема: відпустила 800 дитячих пайків для 400 хворих та працівників холерного шпиталю; організувала 15 загонів для проведення кампанії масового щеплення дітей і дорослих, які отримували пайки АРА (працівникам загонів відпущено 30 пайків); налагодила доставку з центрального медичного складу АРА в Олександрівську достатньої кількості проти-холерної вакцини й необхідних для лікування медичних приладів та інших медикаментів, а для підвищення продуктивності роботи восьми спеціальних загонів щеплення було відпущено 16 пайків АРА. Крім того, всі працівники лікарень Катеринославської губернії отримували від АРА по 450 грам крупи на день¹⁷⁸. За даними на 14 липня 1922 р., у Катеринославі було зареєстровано 77 випадків захворювання на холеру¹⁷⁹.

У другій половині липня 1922 р. додалося дієтичне харчування для дитячих лікарень і було відпущено 100 пайків (ті ж 450 грам крупи) на день для лежачих хворих загальних лікарень Катеринослава. Водночас АРА додатково відпустила 800 пайків дієтичного харчування для 1-го інфекційного шпиталю (холерного призначення) як для хворих, так і медперсоналу, забезпечила повітові медзаклади й увесь особовий склад медперсоналу губернського центру 2000 пайками. Розпочалося постачання до лікарень

ковдр, білизни, предметів догляду за хворими, медикаментів, перев'язувальних матеріалів та інструментів. Діяльність АРА в лікарській справі на Катеринославщині досить швидко дала позитивний результат: смертність серед хворих, які потрапили під програму допомоги АРА, знизилась з 35 % до 15 %¹⁸⁰.

Одним із напрямів профілактики епідемій стала масова вакцинація населення. На додаток до вакцини АРА постачала шприци, абсорбуючу вату, антисептик і в деяких випадках «пайок» для медичного персоналу, задіяного на вакцинації. У серпні 1922 р. в Катеринославській губернії було імунізовано 13 200 дітей та 2367 дорослих. Лікарні, амбулаторії та інші заклади закритого типу забезпечувались дезінфікуючими засобами у достатній кількості для власних потреб. Міських лікарів повідомили про те, що за рецептом або довідкою від них можна отримати безкоштовні дезінфікуючі засоби. Сподівалися, що у такий спосіб рання дезінфекція стане можливою в приміщеннях, де є епідемічні випадки¹⁸¹.

Постійно проводилось забезпечення лікарень медикаментами й предметами, необхідними для стабільного функціонування закладів охорони здоров'я. Так, у серпні 1922 р. на лікарні м. Катеринослав з Олександрівського центрального складу АРА отримано товарів на суму 200 тис. доларів, зокрема: ковдри зимові — 1100 шт.; наволочки — 500 шт.; простирадла — 400 шт.; рушники — 1000 шт.; взуття для хворих — 1000 шт.; марля — 1066 м; муслін (різновид тканини) — 900 шт.; піжами (костюми для хворих) — 800 шт.; костюми для хворих дітей — 150 шт.; пальмове мило — 1500 шматків; шприців — 30 шт.; хірургічні набори — 5 шт.; бинт марлевий — 1800 шт.; халати для медперсоналу — 1500 шт. тощо¹⁸².

Зрештою активна діяльність АРА допомогла зняти напругу, що існувала на початку. Це помітили й катеринославські газети, в одній із яких з'явилася публікація з даними про те, що захворювання на холеру в місті пішло на спад і є вже поодинокими. З 17 по 23 серпня 1922 р. зареєстровано лише 9 випадків. Щодо тифу, то за вказаний період було виявлено хворих: на висипний

¹⁷⁵ Сербин Р. Назв. праця. С. 488.

¹⁷⁶ Joint Distribution Committee's Contribution for Feeding Starving Russian Populace Largest Made from Private Sources. *The Sentinel: American-Jewish Weekly Chicago*. 1923. 23 March. Vol. XLIX, № 12. P. 7.

¹⁷⁷ Радянин. З країни смерті й неволі. *Свобода: Український деньник*. Джерзі Ситі. 1922. 19 липня. № 165. С. 2.

¹⁷⁸ ДАДО. Ф. П — 1. Оп. 1. Спр. 968. Звіти про діяльність Губеконради. Листування Губкому КП(б)У з Губкомісією допомоги голодуючим. Зведення, доповіді, звіти Губернської комісії допомоги голодуючим, 17 січня — 25 липня 1922 р. Арк. 31.

¹⁷⁹ Холера. *Робочий путь*. 1922. 16 липня. № 42 (383). С. 4.

¹⁸⁰ АРА и лечебное дело на Екатеринославщине. *Звезда*. 1922. 15 августа. № 15. С. 4.

¹⁸¹ American Relief Administration: *Bulletin*, series 2. 1922. October. № 29. P. 38.

¹⁸² ЦДАВО України. Ф. 261. Оп. 1. Спр. 122. Доповідні, звіти, кошториси Повноваженого Представництва Катеринославської губернії про діяльність Закордонних організацій в допомозі голодуючому населенню губернії, 11 травня — 18 вересня 1922 рр. Арк. 86.

тиф — 7 осіб, на поворотний — 41, на черевний — 13, не з'ясовано — 17¹⁸³.

На початку осені розпочалося закриття громадських їдалень, оскільки АРА мала надію, що врожаю 1922 р. буде достатньо для припинення голоду. Якщо 15 вересня в їдальнях харчувалося 18 710 дітей, то 20 вересня лише 9 тис., і то виключно у закритих дитячих установах та лікарнях. Тобто діяльність громадських їдалень була фактично призупинена¹⁸⁴. Однак такі заходи виявились надто раптовими й, головне, неочікуваними для досить великих мас голодуючих. Тому, певно, 10 вересня керівник представництва АРА в РСФРР В. Гаскелл заявив, що діяльність АРА вирішено продовжувати у скороченому форматі, передусім у найбільш уражених голодом місцевостях (Миколаїв, Запоріжжя, Донецьк, Єлисаветград і Катеринослав). Озвучувались перестороги, що, можливо, діяльність АРА доведеться продовжити до серпня 1923 р.¹⁸⁵ Правда, дещо зменшили й кількість дітей, які харчувалися, а основну увагу переакцентували на медичну допомогу, зокрема на боротьбу з інфекційними хворобами, санітарне обслуговування та харчування хворих¹⁸⁶.

У жовтні 1922 р. РНК УСРР ухвалила постанову «Про адміністративно-територіальний поділ УСРР», за якою об'єднувалися Катеринославська й Запорізька губернії. З цього випливала потреба оптимізації діяльності АРА та об'єднання районів допомоги в один, з головним офісом у м. Катеринослав¹⁸⁷. Того ж місяця, відповідно до розпорядження центру, у Катеринослав з Олександрівська був переміщений медичний відділ АРА, для якого відведено приміщення під офіс та склад¹⁸⁸. Відділ продовжив охоплювати раніше визначені території, тобто відтепер Катеринославську та Донецьку губернії. До речі, медичний склад АРА розташовувався на Катеринославському проспекті в будинку колишнього купця Єфанова¹⁸⁹.

У жовтні — листопаді 1922 р., у зв'язку з переїздом, медичний відділ АРА на певний час переї-

пняв роботу. Проте з 8 листопада він відновив діяльність і розпочав забезпечення медзакладів губернії. Медичне обладнання розподілялося в усі лікарські заклади Криворізького, Нікопольського, Верхньодніпровського, Новомосковського та Павлоградського повітів. Зокрема, ковдрами, а за можливості й постільною білизною, були забезпечені дитячі будинки Катеринослава та його повіту, частково дитбудинки інших повітів. Загалом з 8 листопада 1922 р. до 20 січня 1923 р. було здійснено 399 видач, з них до 1 січня 1923 р. — 269 видач. На медичні заклади відпустились як власне медикаменти, так і предмети побуту, серед них: 9 123 ковдри, 8 332 простирадла, 7 190 махрових та інших рушників, 2664 піжами, 2824 дитячих сукні, 1844 наволочки, 1528 жіночих сорочок, 1353 матраци, 1187 пар взуття, 628 дитячих комплектів, 588 медичних халатів тощо¹⁹⁰.

Попри масштабність завдань, усю роботу виконувала порівняно невелика група фахівців. На початку 1923 р. штат медичного складу АРА на Катеринославщині складався з 13 співробітників, кожен з них виконував важливу роль у забезпеченні ефективної роботи організації. Завідувач відділу Грінберг відповідав за загальне керівництво й координацію роботи медичного складу; його помічник Александровський допомагав у виконанні адміністративних та організаційних завдань. Машиністки Войтанник та Андреева відповідали за друк документів, зведення обліку й звітність. Водій Авданін забезпечував транспортування медикаментів та іншого медичного обладнання. Кресляр Гурвич займався технічним кресленням та підготовкою планів. Контролер Розенкранц перевіряв якість і кількість отриманих та відправлених товарів. Конторники Бакумова, Грінберг, Гутман та Скворцова відповідали за облік і видачу медичного устаткування. Робітники Бельський і Савін виконували фізичну роботу, пов'язану з обробкою та переміщенням вантажів¹⁹¹.

¹⁸³ Епидемии в Екатеринославе. *Звезда*. 1922. 24 августа. № 30. С. 3.

¹⁸⁴ ЦДАВО України. Ф. 261. Оп. 1. Спр. 122. Доповідні, звіти, кошториси Повноваженого Представництва Катеринославської губернії про діяльність Закордонних організацій в допомозі голодуючому населенню губернії, 11 травня — 18 вересня 1922 рр. Арк. 108.

¹⁸⁵ Haskel and Bogen Fear Ukraine winter. *The Sentinel: American-Jewish Weekly Chicago*. 1922. 24 November. Vol. XLVIII, № 8. P. 14.

¹⁸⁶ Деятельность АРА. *Пролетарская правда*. 1922. 19 сентября. № 205. С. 2.

¹⁸⁷ ЦДАВО України. Ф. 261. Оп. 1. Спр. 60. Листування з Американською адміністрацією допомоги про методи і шляхи допомоги голодуючим, перевезення, охорону та розгрузку продуктів і ін., 7 серпня 1922 — 23 травня 1923 рр. Арк. 107.

¹⁸⁸ ЦДАВО України. Ф. 261. Оп. 1. Спр. 123. Доповідні, звіти, кошториси Повноваженого Представника Катеринославської губернії про діяльність Закордонних організацій в допомозі голодуючому населенню губернії, 21 жовтня 1922 — 8 лютого 1923 рр. Арк. 85–86.

¹⁸⁹ Там само. Арк. 9.

¹⁹⁰ ЦДАВО України. Ф. 261. Оп. 2. Спр. 39. Звіти завідувача медичного відділу АРА Грінберга про кількість відпущеного медсанмайна та про кількість лікувальних закладів, дитячих будинків та ін., 23–26 травня 1923 р. Арк. 1.

¹⁹¹ ЦДАВО України. Ф. 261. Оп. 1. Спр. 64. Телеграми Катеринославського уповноваженого Допголу про виділення коштів, перевезення вантажу і ін., відомість про виплату працівникам АРА та список студентів Катеринославського робітничого технікуму, 27 липня 1922 — 29 червня 1923 рр. Арк. 78.

За березень 1923 р. в Катеринославській губернії були забезпечені необхідними матеріалами 85 госпіталів із загальною кількістю 2539 ліжок, 108 амбулаторій з місячним числом відвідувань — 131 тис. осіб, 59 дитбудинків з 6 151 дитиною, 9 їдалень для харчування 3930 дітей, 4 Краплі молока (спеціалізовані пункти допомоги для грудних немовлят та їхніх матерів), які обслуговували 1250 дітей, 9 лабораторій з можливістю 5250 аналізів на місяць, 3 аптеки, що виписували до 18 000 рецептів на місяць. Окрім того, було видано для розподілення 7 комітетам АРА 7,3 тис. літрів риб'ячого жиру, додаткові матеріали для 12 пунктів, стоматологічні матеріали для 18 медичних закладів на 15 288 відвідувань на місяць¹⁹².

У міру зниження чисельності голодуючих і динаміки захворювань у регіоні АРА поступово почала згортати свою діяльність. В останній звітний період (1 — 15 травня 1923 р.) медвідділ АРА забезпечував необхідним медико-санітарним наповненням 30 лікарень (на 1216 ліжок), 54 амбулаторії (45 840 хворих на місяць), 7 дитбудинків (1134 дитини), 2 Краплі молока (800 дітей), 14 універсальних клінік (на 766 ліжок), 7 лабораторій, 2 аптеки (400 рецептів на день), 1 пункт для щеплень, 1 санаторій (на 10 ліжок), 5 комітетів АРА. Всього було проведено 121 видачу¹⁹³.

Медичний відділ АРА був ліквідований 16 травня 1923 р., що виявилось досить несподівано для губернського апарату й викликало ті чи ті труднощі¹⁹⁴. Залишки майна медичного відділу розподілили між університетськими клініками, амбулаторіями, субсидованими Джойнтом, лікарнями Новомосковського, Верхньодніпровського та частково Павлоградського, Катеринославського й Бердянського повітів¹⁹⁵. У результаті медичні заклади отримали все необхідне на 2 місяці наперед. Одночасно всі лікарні, інші медичні заклади та дитячі будинки в системі управління освіти й охорони здоров'я губернії були забезпечені

продовольством від АРА до 5 — 10 серпня 1923 р. за розрахунками меню АРА¹⁹⁶.

Після спонтанного згорання медичної допомоги до ліквідації інших відділів АРА почали готуватися завчасно. На Катеринославщині все майно АРА (продовольство, тара, автотранспорт тощо) було взято на облік губнаслідголом, щоб уникнути, як зазначалося, «розбазарювання»¹⁹⁷. У червні 1923 р. розпочався загальний процес ліквідації структурних підрозділів АРА. 15 червня припинив існування посилокний відділ, а залишок продуктів, що перебували на його балансі, передано до лікарень і дитячих закладів міста. Наступного дня був ліквідований центральний склад, а остання тара передана Наслідголоду. Тож на 1 липня 1923 р. в губернії під опікою АРА залишилося всього 13 лікарень та 16 амбулаторій, на які було видано 787 пудів медикаментів¹⁹⁸.

Таким чином, незважаючи на досить короткий термін свого перебування на Катеринославщині (січень 1922 — липень 1923 рр.), АРА чимало зробила для оснащення місцевих медичних закладів сучасними препаратами, обладнанням та організації ефективної боротьби з епідемічними захворюваннями в регіоні. Медична програма АРА охопила всі куточки Катеринославської та більшої частини Донецької губерній. Понад 800 закладів отримали ліки, білизну, ковдри, інструменти, перев'язувальний матеріал тощо, що мало неабияке значення для стримування епідемій хвороб, які спустошували ці губернії рік тому. Шість відсотків від загальної кількості медикаментів, завезених до Росії та України, розподілили на території Катеринославської губернії. Як зазначалося у звітах, згортаючи діяльність на Катеринославщині, АРА залишила за собою амбулаторію та аптеку АРА, яка була забезпечена ліками на кілька місяців і яка й надалі продовжувала опікуватися нужденними людьми, що потребували медичної допомоги¹⁹⁹.

Загалом комплексний підхід організації гуманітарної місії АРА одночасно за низкою життєво

¹⁹² ДАДО. Ф. П — 1. Оп. 1. Спр. 644. Протоколи засідань Губвійськради. Витяг з доповіді про діяльність Катеринославського відділу ДПУ з іноземних місій, що знаходяться на території губернії, 21 грудня 1922 р. — 2 березня 1925 р. Арк. 27.

¹⁹³ ЦДАВО України. Ф. 261. Оп. 2. Спр. 39. Звіти завідувача медичного відділу АРА Грінберга про кількість відпущеного медсанмайна та про кількість лікувальних закладів, дитячих будинків та ін., 23–26 травня 1923 р. Арк. 2.

¹⁹⁴ ЦДАВО України. Ф. 261. Оп. 1. Спр. 123. Доповідні, звіти, кошториси Повноваженого Представника Катеринославської губернії про діяльність Закордонних організацій в допомозі голодуючому населенню губернії, 21 жовтня 1922 — 8 лютого 1923 рр. Арк. 33–34.

¹⁹⁵ Ликвідація медотдела «АРА». *Звезда*. 1923. 23 мая. № 251. С. 4.

¹⁹⁶ ЦДАВО України. Ф. 261. Оп. 1. Спр. 123. Доповідні, звіти, кошториси Повноваженого Представника Катеринославської губернії про діяльність Закордонних організацій в допомозі голодуючому населенню губернії, 21 жовтня 1922 — 8 лютого 1923 рр. Арк. 1.

¹⁹⁷ Там само.

¹⁹⁸ ЦДАВО України. Ф. 258. Оп. 1. Спр. 263. Звіти губернської комісії допомоги голодуючим про їхню діяльність, серпень 1923 р. Арк. 215.

¹⁹⁹ ЦДАВО України. Ф. 261, Оп. 1. Спр. 123. Доповідні, звіти, кошториси Повноваженого Представника Катеринославської губернії про діяльність Закордонних організацій в допомозі голодуючому населенню губернії, 21 жовтня 1922 — 8 лютого 1923 рр. Арк. 7.

важливих напрямів на уражених голодом територіях Катеринославщини, хоч і не став вирішальним чинником прискореного подолання цього лиха, але, як мінімум, точно сприяв суттєвому скороченню в регіоні кількісної траєкторії мож-

ливих жертв українців від голодної смерті. Водночас важко переоцінити й роль АРА у боротьбі з голодом, епідеміями й злиднями, які ставили під загрозу життя та здоров'я значної кількості місцевого населення.

REFERENCES

- Fisher, H. (1971). *The Famine in the Soviet Russia. The Operations of the American Relief Administration*. N.-Y. [in English].
- Fisher, H. H., Golder, F. A. (1927). *On the Trail of the Russian Famine / Frank Alfred Golder, Lincoln Hutchinson*. Stanford, CA: Stanford University Press [in English].
- Foster, G. M. (1983). *The Demands of Humanity: Army Medical Disaster Relief*. Washington, D. C.: Center of Military History United States Army [in English].
- Patenaude, B. M. (2002). *The Big Show in Bololand: The American Relief Expedition to Soviet Russia in the Famine of 1921*. Stanford: Stanford University Press [in English].
- Pohromskyi, V. (2013). Medychna dopomoha amerykanskykh medychnykh orhanizatsii Radianskii Rosii za chasiv humanitarnoi katastrofy 1921–1923 rr. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Istorychni nauky*, 35, 183–187 [in Ukrainian].
- Serbyn, R. (1992). *Holod 1921–1923 i ukrainska presa v Kanadi*. Toronto-Kyiv: Ukrainsko-kanadskyi doslidno-dokumentatsiinyi tsentr [in Ukrainian].
- Syrota, O. (2013, 20–21 Nowember). Holod 1921–1923 v Ukraini ta yoho ruinivni naslidky dlia ukrainskoho narodu. *Holod v Ukraini u pershii polovyni XX stolittia: prychyny ta naslidky (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947): Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* (pp. 143–147). Kyiv [in Ukrainian].
- Tryhub, O., & Mykhailovskyi, T. (2020). *Mizhnarodni humanitarni orhanizatsii na Pivdni Ukrainy u 20-kh pp. XX st.* Mykolaiv [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 08.07.2024 р.

Дата схвалення до публікації: 02.09.2024 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)